

Človeku dobro dene, če se izrobanti

*Izražanje jeze v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, Pleteršnikovem
Slovensko-nemškem slovarju in Slovenskem etimološkem slovarju*¹

1 Uvod

V slovenskem prostoru je psiholingvistika še mlada in razmeroma malo razvita jezikoslovna veda, zato dopušta še mnogo raziskav in novih spoznanj. Med množico stvari, s katerimi se ukvarja, so postala čustva eno od središčnih področij zanimanja, saj predstavljajo ključno vlogo na področju, ki povezuje toliko znanosti (psihologijo, filozofijo, nevrologijo in seveda jezikoslovje). Če govorimo o kognitivnem pristopu, se nam pokaže neki novi način razvrščanja različnih jezikovnih pojavov znotraj jezika.

Najina naloga je bila primerjava izražanja negativnih čustev v slovenščini v slovarjih: v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (dalje SSKJ), v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju (dalje Pleteršnik) in Slovenskem etimološkem slovarju. Ker je gradivo postalo preobsežno, da bi lahko napravili zares ustrezno primerjavo, sva si za natančnejšo obdelavo izbrali le izražanje jeze, ki v slovenskem jeziku predstavlja največji korpus besed in besednih zvez za izražanje negativnega čustva.

2 Jeza kot čustvo

Jeza je ena od družin čustev in obsega razjarjenost, bes, čemernost, srditost, razkačenost, užaljenost, nejevoljo, ujedljivost, mržnjo, sitnost, razdražljivost, sovražnost in še dve skrajni čustvi, patološko sovraštvo in nasilje. Jeza lahko nastopa tudi v kombinaciji z drugimi čustvi, tako govorimo o sestavljenih čustvih (Lamovec, 1991: 90):

gnus + jeza + prezir = sovražnost,
jeza + pričakovanje = trma, agresivnost,
žalost + jeza = nevoščljivost,
jeza + veselje = posmeh,
presenečenje + jeza = bes,
jeza + žalost + strah = ljubosumnost.

Čustva so spodbude k dejavnosti, trenutni načrti, kako ravnati v življenju. Če pogledamo izvor besede *emocija*,² ugotovimo, da vsako čustvo vsebuje težnjo po dejavnosti, kar lahko najprej opazimo pri živalih in otrocih. Pri odraslih se nasprotno precej pogosto pojavlja odklon od

¹ Prispevek je nastal na podlagi seminarske naloge pri Izbirnem diplomskem seminarju 1998/99, ki sva jo pripravili Blanka Pajič in Mateja Jemec, pod vodstvom mentorice doc. dr. Erike Kržišnik.

² Emocija izhaja iz latinske besede *matere* ('gibati se'), pred katero stoji predpona *e-*, skupaj pomeni to 'gibati se stran'.

pričakovane reakcije, kar je seveda povezano z družbenimi konvencijami, ki predpisujejo obvladovanje čustev v javnosti.

V stari cerkveni slovanščini beseda *jendza* pomeni 'slabost, bolezen'. Praslovansko **endza* pa je sprva pomenilo 'slabo razpoloženje', od koder izhaja tudi starocerkvenoslovanski izraz (Snoj, 1997). Današnji pomen besede *jeza*³ se je seveda razširil in je izgubil ali pa nadgradil prvotni pomen. Torej, 'slabo razpoloženje' se je spremenilo v 'močno, kratkotrajno čustvo, ki povzroča napadalne težnje'. Navadno je jeza rezultat psihičnih ali fizičnih omejitev in služi mobilizaciji energije. Drugače povedano, občutek jeze nastopi takrat, ko človeku 'sovražnik' postavi oviro, kar sproži pripravljenost za boj, učinek jeze pa je uničenje. Jezo navadno usmerimo na drug objekt in ta način delovanja se pojavi že pri živalih.

3 Osnovna izhodišča in izrazi

Osnovna izhodišča za obdelavo najdenih besednih zvez, navedenih v slovenskih slovarjih, sva povzeli po Zoltanu Kövecsesu, ki je v knjigi *Methaphors of Anger, Pride and Love* obdelal leksikalni pristop k strukturi oz. sestavi konceptov, na katerih gradimo pojmovanje osnovnih čustev.

Na prvi pogled je samo izrazje preveč nepovezano, da bi ga lahko primerno uredili, saj je Kövecses v ameriški angleščini našel okoli 300 izrazov, pri nas pa jih je v slovarju skoraj še enkrat toliko. Pri tem pa je treba upoštevati, da gre kvantiteta deloma tudi na račun različnih sklonskih oblik besede *jeza* in pridevniške oblike *jezen*. Ker se nekaj izrazov pojavlja tudi kot razlaga gesla, na primer v *njem zakreše jeza = postane jezen*, se dejansko število besednih zvez nekoliko zmanjša, še vedno pa gradivo predstavlja razmeroma težko obvladljivo skupino nad 500 izrazov. Tudi pri tej številki nastopa omejitev, saj so dosledno upoštevana le tista gesla, kjer je bodisi v razlagi gesla bodisi v ilustrativnem gradivu omenjena *jeza* v kateri koli obliki. Pri natančnejši obdelavi celega slovarja bi verjetno naleteli na še precej večje število izrazov, ki lahko izražajo negativno čustvo (v našem primeru jezo) oz. početje tistega, ki ga je nekaj razjezilo. Če bi želeli tudi te izraze vključiti med besedne zveze, ki izražajo jezo, bi se raziskovalec lahko velikokrat opiral le na lastno jezikovno dožemanje jeze ali drugih negativnih čustev, ker ne bi bilo zapisanega točnega poimenovanja (npr. gnev, srd, bes, togota ...).⁴

3.1 Prototipični scenarij jeze

Prototip scenarija jeze je sestavljen iz petih stopenj.

1. Nekdo ali nekaj nekoga (x-a) *užali*: Ker slednji pravzaprav ni kriv, se užaljenost stopnjuje v
2. *jezo in zamero*, v človeku (x-u) se pojavijo fiziološke reakcije (naraste telesna temperatura, notranji pritisk), notranja sila (v tem primeru *jeza*) se stopnjuje, zato v človeku (x-u) nastopi želja, da bi napadel tistega, ki ga je razžalil.
3. *Poskus nadziranja jeze* je tretja stopnja, v kateri se človek (x) poskuša zadržati in premagati nemir, nelagodje, vznemirjenost v sebi.

Slovenska beseda *čustvo* na drugi strani izhaja iz stsl. *čuvstvo* oz. psl. **čuvstvo*, ki pomeni paziti, zaznavati, bedeti in je pomensko bolj vezana na mirovanje (statičnost).

³ Pod razlago gesla *jeza* v SSKJ najdemo: 1. *močno, kratkotrajno čustvo, ki povzroča napadalne težnje*, 2. *negativen, odklonilen odnos*, 3. *silovitost, divjost*.

⁴ Eno takih gesel je denimo *napadálen*, kjer pod razlago tretjega pojma najdemo: *ki izraža, kaže oster, grob, žaljiv odnos do koga*, temu pa sledi ilustrativno gradivo. Če sledimo prototipičnemu scenariju jeze, najdemo naslednje stopnje v izražanju jeze: 1. *užalitev*, ki povzroči 2. *zamero, jezo*, človek čuti fiziološke posledice, vendar nastopi 3. *poskus nadziranja* in zadrževanje, temu sledi 4. *izguba nadzora* in zatem 5. *povračilo*. Očitno je, da bi v tem primeru *napadalen* sodil v 4. oz. 5. stopnjo pri izražanju jeze, ker pa metoda z iskanjem besed po računalniku tega ne omogoča takoj, bi bila poleg natančnega pregleda vseh gesel potrebna tudi osebna odločitev posameznika, če naj geslo uvrsti med izraze jeze ali ne, saj napadalno vedenje ni strogo povezano samo z jezo.

4. Tretja stopnja hitro preide v naslednjo, to je *izguba nadzora*, kjer je stopnja jeze v človeku (x-u) preseгла mejo normalnega odzivanja, zato začne jeza nadzorovati človeka (x-a). Ta izgubi zmožnost presoje in se začne agresivno obnašati, ker s tem divjanjem uničuje svoje počutje (*x si daje duška*). Nastopi nevarnost za tistega, ki je x-u naredil krivico.

5. *Maščevanje oz. povračilo* je stopnja, kjer se x lahko vrne v prejšnje stanje, saj je cilj x-ovega dejanja maščevanja tisti, ki je x-u naredil krivico. Intenzivnost maščevanja je približno enaka intenzivnosti žalitve oz. zamere. Ko se x maščuje, jeza upade na ničlo in preneha obstajati.⁵

3.2 Izhodiščna in ciljna domena

Domena je po SSKJ področje ustvarjanja, delovanja, v jezikoslovju pa nam **izhodiščna domena** predstavlja tisto pomensko področje oz. strukturo, ki ga lahko zaradi njegovih lastnosti povežemo z drugim pomenskim področjem, ki ga predstavlja **ciljna domena**. Pri tem nastopajo v okviru prve manj zapletene povezave, ki nam služijo za lažje razumevanje druge. Povezavo med izhodiščno in ciljno domeno imenujemo **temeljna metafora**.

3.2 Ontološko in epistemično

Kövecses v svoji knjigi razlikuje dva načina povezav med izhodiščno⁶ in ciljno domeno, to sta ontološki in epistemični način. **Epistemični način** obravnava povezavo vedenja, ki ga imamo o izhodiščni domeni, z vedenjem o ciljni domeni. (Npr.: **izhodiščna domena**: ko temperatura tekočine preseže določeno mejo, se pritisk v posodi tako poveča, da posoda eksplodira; **ciljna domena**: ko jeza preseže neko mejo, se napetost v osebi tako poveča, da ta izgubi nadzor nad seboj.) Način delovanja v naravi, v tem primeru posodi, se prenese na telo, ki reagira na isti način kot posoda. **Ontološki način** pa zaznamuje povezavo bistva v izhodiščni domeni z bistvom v ciljni domeni. (Npr.: vroča tekočina je jeza.) V našem primeru bo končna ciljna domena⁷ vedno jeza, izhodiščna pa se bo spreminjala glede na posamezno vrsto metafore.

3.3 Osnovni jezikovni model jeze

Najdeni izrazi, ki zaznamujejo jezo, se razlikujejo tudi po socialnozvrstni zaznamovanosti, saj najdemo tako ozko knjižne izraze (*jeza jo jári*), kot tudi pogovorne (*z mulo ne boš nič dosegel*) ali izraze, ki nastopajo predvsem v podzvrsteh (slengu, argoju, deloma tudi žargonu). Vsi torej ne morejo sestavljati osnovnega jezikovnega modela jeze, katerega obstoj pa je po mnenju nekaterih tujih avtorjev vprašljiv⁸ (Kövecses, 1986: 4). Vendar moramo izhajati iz domneve, da določene besedne zveze uporabljamo predvsem za izražanje jeze. Pri tem se opiramo na lasten besedni zaklad. Naše predvidevanje torej je, da ljudje ne uporabljajo vseh izrazov, ki jih najdemo v slovarju, saj lahko ločimo predvsem knjižne in pogovorne izraze. Del teh so še izrazi, ki so kakor koli zvrstno zaznamovani in jih zato ne uporabljajo vsi govorniki. Osnovnega jezikovnega modela jeze torej ne moremo opredeliti s točno določenimi besedami, ker bi za to potrebovali obsežno empirično raziskavo, lahko pa ga okvirno omejimo s tistimi izrazi, za katere predvidevamo, da jih uporablja najširši krog govorcev. To bi bili tisti izrazi, ki so v SSKJ brez časovnih, zvrstnih in ekspresivnih kvalifikatorjev. Vendar lahko pride do izjeme, kadar je govorec pod velikim čustvenim pritiskom in začne sproščati svojo jezo z izrazi, ki jih sicer lahko le pasivno pozna.

⁵ To ni edini možni scenarij jeze, saj obstajajo tudi odstopanja od tega scenarija, česar pa v svoji nalogi nisva zajeli.

⁶ Kövecses v angleščini uporablja izraz 'source domain'.

⁷ Končna ciljna domena je termin, ki predstavlja skupno nadpomenko ciljnim domenam.

⁸ Težavo vidijo predvsem v tem, ker osnovni jezikovni model jeze ni natančno določen z besedami, kar pomeni, da lahko le predvidevamo, katere izmed najdenih besednih zvez govorniki največ uporabljajo.

4 Metafora in metonimija

Model jeze sestavljajo temeljne metafore, ki temeljijo na različnih fizioloških učinkih (eden od najproduktivnejših je na primer vročina). Temeljne metafore⁹ sva delno povzeli po Kövecsesu in pri tem preverjali *vzporednice med angleškim in slovenskim jezikom*, ki bi na podlagi iste/podobne civilizacijske izkušnje ne smele biti zelo različne. Izkazalo se je, da temeljne metafore lahko le delno prenesemo v slovenščino, določenih (angleških) vzorcev ne poznamo, zato pa nastopajo tudi nekateri novi, oziroma so temeljne metafore razširjene z ustreznimi podmetaforami.

4.1 Metonimični pristop

O metonimičnem pristopu govorimo, kadar fiziološki učinek čustvenega stanja v telesu zastopa čustvo, ki ga je povzročilo. Če naštejemo fiziološke učinke jeze, so to zvišana temperatura, zvišan krvni pritisk in večja napetost mišic, gibanje, zmanjšana sposobnost natančnega dojetanja (pri čemer sta najbolj prizadeta vid in sluh), pri vseh pa nastopa neka meja, ki še omogoča normalno odzivanje na zunanje dražljaje.

4.1.1 Primeri metonimij

Telesna vročina:	jeza žehti na njegovem obrazu.
Krvni pritisk:	biti zaripel od jeze; ripeč (pordel , zaripel) od jeze.
Rdečica na obrazu in vratu:	zardeti , zaripniti od jeze.
Premikanje:	tresti se od jeze; kar škripal je (z zobmi) od jeze. ¹⁰
Omejena sposobnost dojetanja:	jeza mu zatrese glas , jeza ga je zaslepila .

4.2 Metaforični pristop

Pri metonimičnem pristopu o pravih temeljnih metaforah še ne moremo govoriti, ker lahko tja uvrstimo le izraze, ki označujejo enega od fizioloških učinkov jeze. Večino najdenih besednih zvez pa sestavljajo izrazi, ki jih lahko razvrstimo na temeljne metafore. Šele v tej skupini namreč nastopa 'tretje v primeri' (Kmecl, 1996: 118), ki omogoča povezavo med naravo (ki v najširšem pomenu predstavlja vse izhodiščne domene) in reakcijami, ki nastanejo v telesu zaradi občutka jeze.

4.2.1 Vročina

V splošnem pojmovanju¹¹ je najbolj produktiven tisti del fizioloških učinkov, ki povzročajo vročino (Kövecses, 1986: 13), pri tem se tako v angleškem kot tudi v slovenskem jeziku pojavljata dve temeljni metafori, od katerih je ena povezana s tekočinami, druga pa s trdnimi snovmi. Pri prvi zato nujno nastane ontološka povezava med posodo in telesom, ki se izenačita in predstavljata neko prostorsko omejitev (posoda za tekočino, ki vre — telo za jezo, ki narašča).¹²

4.2.1.1 Vročina, povezana s tekočino

4.2.1.1.1 Jeza je vroča tekočina v zaprti posodi.

Pri tej temeljni metafori lahko ločimo dve podmetafori:

⁹ Kövecses uporablja izraz 'conceptual methaphor'. Slovenski prevod se lahko glasi konceptualna, temeljna, osnovna ali osrednja metafora. Izraz temeljna je bil izbran zato, ker je smiselno najbližji angleškemu.

¹⁰ Kadar škripamo z zobmi, navadno oddajamo tudi neki značilen glas, ki pa je manj izrazit od premikanja obraznih mišic, zato škripanje z zobmi uvrščamo v to skupino.

¹¹ Lahko tudi ljudskem pojmovanju, t. j. med ljudmi pojmovno najbolj razširjen del.

¹² Vsi primeri so iz SSKJ.

- tekočina se segreva (jeza narašča): *jezen je, da ga kar kuha; v srcu se mu kuha jeza; v njem je zakuhalo;*
- tekočina je dosegla vrelišče (jeza je dosegla mejo, ki ne omogoča več normalnega obvladovanja): *v glavi muje zavrelo; molčal je, čeprav mu je vrela kri v žilah; vzkipeti od jeze.*

4.2.1.1.2 Telo je posoda čustev

Gre za podmetaforo, ki se od prejšnje temeljne metafore razlikuje v tem, da ji manjka prvina tekočine, zato nastane nova izhodiščna domena. Čustva se zbirajo v posodi, če jih je preveč, jih moramo izpustiti: *v njem se je zbirala jeza; ventil za jezo; dati odduška svoji jezi.*

4.2.1.1.3 Jeza je vulkan

Ko jeza postane premočna, človek eksplodira, izbruhne kot vulkan, pri čemer vulkanska lava predstavlja tekočino, torej jezo, ki izbruhne iz človeka: *počiti od jeze; izbruhi jeze; razneslo jo bo od jeze; pazi, da ne eksplodiraš od jeze.*

4.2.1.2 Vročina, povezana s trdnimi snovmi

Druga večja skupina metafor, katerih temeljni fiziološki učinek je vročina, je povezana s trdnimi snovmi, ki lahko gorijo. Nastane nova temeljna metafora.

4.2.1.2.1 Jeza je ogenj

Izraze lahko razdelimo na dve podmetafori, in sicer:

jeza je ogenj, ki šele nastaja: *vzplameneti od jeze; v njem se zakreše jeza; jeza mu vzgori v očeh in jeza je ogenj, ki močno gori: iz oči ji švigajo plameni jeze; ves je gorel od ihte.*

4.2.2 Nove slovenske temeljne metafore

Doslej omenjene temeljne metafore je moč najti tako v angleškem kot slovenskem jeziku. Vendar pa so se pri zbiranju in razvrščanju slovenskega gradiva izkazale nekatere slovenske posebnosti, ki jezo povezujejo s hladom,¹³ svetlobo in nevihto in so v slovenščini precej produktivne.

4.2.2.1 Jeza je gibajoča se tekočina

V slovenščini nastopa jeza tudi samo kot tekočina (torej brez vročine), pri čemer imamo v mislih večjo vodno površino, ki postane nova izhodiščna domena: *jeza mu je zavalovala po žilah; v srcu ji je pljuskala jeza; zlivati jezo na koga.*

4.2.2.2 Jeza je hlad/hladna barva: *obraz mu je od jeze zasinjel; oči so mu osteklele od jeze; ves zelen od jeze.*

4.2.2.3 Jeza je svetloba: *jeza mu odseva na obrazu.*

4.2.2.4 Jeza je nevihta: *jezen je kot strela; strela naj ga udari; oči se ji bliskajo od jeze; jeza mu prši iz oči.*

4.2.3 Druge temeljne metafore

Drugi del zajema nekako dve tretjini obdelanega gradiva, kar pomeni, da lahko vročino res brez dvoma postavimo na prvo mesto, sledijo pa ji še ostale, ki temeljijo predvsem na vedenju jeznega človeka. Slednje pogosto povezujemo z gibanjem oz. sunkovitim premikanjem, ki pa je značilno

¹³ Spet naletimo na težavo pri razvrščanju, če dosledno sledimo izrazom, v katerih se pojavlja beseda *jeza*, saj sem ne moremo uvrstiti besednih zvez, kot so: *odgovoriti z ledenim glasom, ošvrkniti z ledenim pogledom* in druge. V njihovi razlagi se namreč pojavlja beseda *nejevolja*, katere vzrok pa ni vedno jeza, čeprav se večkrat uporablja kot sopomenka za jezo (predvsem v besedilih, ki težijo k čim bolj izvirnemu poimenovanju).

tudi za vedenje v norosti (Kövecses, 1986: 20). Seveda gre za več stopenj intenzivnosti, saj se najprej kaže jeza kot **NASILNO VEDENJE**, temu sledijo **NASILNA DEJANJA**, vendar še vedno lahko govorimo o neki stopnji samonadzora, čeprav se ta že pomika proti ničelni vrednosti.

4.2.2.1 Nadzorovana nasilnost

4.2.2.1.1 Jeza je nasilno vedenje posameznika: *od jeze je topotnil; kar naprej robanti; v jezi mu je glas posurovel.*

4.2.2.2 Jeza so nasilna dejanja posameznika

Posameznik sicer lahko nekoga/nekaj tudi poškoduje, vendar se zaveda svojih dejanj: *jezen je treskal kozarce na tla; zdivjal je po sobi;*

*- *glavo ti bom razčesnil, če ne umolknesh; jezen sem nanj, da bi ga zmlel v sončni prah.*¹⁴

4.2.2.2 Nenadzorovana nasilnost — norost

Naslednja stopnja v izražanju jeze je povezana s sunkovitim premikanjem, vpitjem, neobvladovanjem in še čim, kar pripisujemo ljudem, ki jih označujemo kot nore. Čeprav se v slovenščini ne moremo izogniti konotiranosti besede nor in se zato v medicinski stroki raje uporablja nevtralen izraz 'duševno moten', ta v našem primeru ne bi predstavljal ustrezne temeljne metafore. Človek postane žrtev močne, nore sile in sam ne zmore več nadzorovati in obvladovati svojih dejanj.

4.2.2.2.1 Jeza je močna (nora) sila: *pograbila ga je srdita jeza; jeza obsede človeka; obseden od jeze; jeza ga razganja.*

4.2.2.2.2 Jeza je norost: *zdivjati v strašni jezi; izvihrati se v pretepu; njene besede so ga razkajfale.*

4.2.2.2.3 Jeza je nasprotnik

Jeza je v našem govoru pojmovana kot negativno čustvo, s tem pa postane nasprotnik posameznikovi osebnosti. Pri različnih stopnjah jeze lahko govorimo o jezi kot o: a) šibkejšem nasprotniku, ker je jeza premagana, b) enakovrednem ali celo c) močnejšem nasprotniku, kjer jeza premaga človeka in zato nastopita še četrta in peti stadij jeze: *zmagati jezo; jeza se ga loteva; jeza ga je zlomila.*

4.2.2.2.4 Jeza je zver/nevarna žival

Pogosto pojmovanje jeze je tudi, da jeza v človeku predstavlja nevarno žival. Po mnenju mnogih psihologov je del vsakega človeka divja, neobvladana in neukročena žival, ki pa se v normalnih okoliščinah ne prebudi. Mejne situacije spečo zver prebudijo in ta lahko poškoduje okolico. Spečo žival v nas predstavljajo tudi strasti (Kövecses, 1986: 23): *jeza ga je pobodla; nocoj je ves pasji; brzdati jezo; od jeze so se mu ščetinili brki.*

5 Ugotovitve

Naštete metafore seveda zajemajo le del v slovarjih, predvsem v SSKJ, najdenih izrazov. Ostalo je še kar nekaj gradiva, ki je zaradi slovenske specifičnosti težje uvrstljivo in se bova z njim ukvarjali v prihodnje. Pri iskanju besednih zvez, povezanih z jezo, sva pogosto naleteli na vidске različice

¹⁴ Zadnje primere lahko le pogojno uvrstimo med nasilna dejanja, ker gre za obliko s pogojnikom, ki se v jeziku tudi dosledno rabi, razen kadar želimo izraziti še večjo stopnjo jeze in zato uporabimo prihodnjik. Vseeno pa so to le besedne grožnje nekому, ki nas je razjezil. Če te oblike uporabimo v pretekliku, temeljna metafora ne more biti več nasilno dejanje, oz. ne predstavlja nujno izražanja jeze. Npr.: Na zagovoru diplomske naloge ga je profesor zmlel v sončni prah.

glagolov, kljub temu pa se, kot je omenil že Petermann (1988: 301-310), primeri pri posameznih geslih ponavljajo. Slabo je označena tudi časovna in socialna zvrstnost,¹⁵ kar pomeni, da se mora pregledovalec opirati na lasten jezikovni občutek. Ustrezne oznake bi bile potrebne pri več primerih.

5.1 Enakost med slovenskimi in angleškimi izrazi

Pred začetkom urejanja je bila postavljena teza, da mora obstajati neka skupna izkušnja, kar zadeva izražanje jeze z metaforami, predvsem zaradi iste civilizacijske izkušnje, ki temelji na zahodnoevropski kulturi. Povezava je seveda le delna, predvsem v neknižnih socialnih zvrsteh,¹⁶ kjer je enakost med angleškimi in slovenskimi izrazi zelo redka. Večja podobnost pa nastopa na ravni temeljnih metafor, kar smo dokazali tudi s prenosom angleških vzorcev v slovenščino.¹⁷

5.2 Pleteršnikov slovar

Svojevrstno presenečenje predstavlja besedje v Pleteršnikovem slovarju, kjer je bilo pričakovati več besednih zvez, povezanih z jezo. Predvsem je opazno, da če je geslo, ki je v SSKJ vsebovalo izraz jeze, v Pleteršniku sploh bilo, navadno pri njem ni bilo ustreznega izraza, povezanega s čustvom jeze. Slika bi bila verjetno drugačna, če bi pregledali še druge izraze, ki zaznamujejo negativna čustva, a se jih drži rahla časovna zaznamovanost. Predvsem nam neobsežnost onemogoča, da bi gradivo iz Pleteršnikovega slovarja razdelili na več temeljnih metafor.

6 Sklep

Ker se je pri obdelavi gradiva pojavilo še mnogo novih rešitev, bi bila potrebna nadaljnja obdelava gradiva, predvsem z vidika neprototipičnih scenarijev jeze¹⁸ (npr. kadar jeza ni potešena), ki jih je v svojem delu navedel že Kövecses. Vse to bi bilo nato potrebno dopolniti še z drugimi negativnimi čustvi v slovenščini, ki po številu sicer ne dosegajo izrazov, povezanih z jezo (predvsem pa bi se to nadaljevalo v obdelavo jezikovnega izražanja sovraštva in drugih sestavljenih čustev).

Trditev, da bi lahko zgolj na podlagi jezikovne analize pokazali, kako razumemo jezo, je preveč drzna, ker bi za to potrebovali zelo obširno empirično raziskavo, ki bi lahko potrdila in oblikovala pravi jezikovni model izražanja jeze v slovenščini. Pri empirični analizi bi morali seveda upoštevati tudi manj stalno izražanje jeze, kar bi kaj hitro lahko privedlo do še bolj nepreglednega korpusa izrazov. Prednost slovarja je torej v tem, da so najbolj stalni/tipični izrazi že zapisani, natančnejši pregled kartotečnega gradiva za SSKJ pa bi pokazal, kakšna je pogostnost teh izrazov.

Viri

Slovar slovenskega knjižnega jezika (1994). SAZU, Inštitut za slovanski jezik Frana Ramovša. Ljubljana: DZS.

Snoj, Marko (1994). Slovenski etimološki slovar. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Pleteršnik, Maks (1894). Slovensko-nemški slovar. Ljubljana: Knezoškofijanstvo.

¹⁵ Npr. *dati odduška svoji jezi* je označeno s kvalifikatorjem knjižno, besedni zvezi *počakaj, da se mu jeza uteče* pa je dodan samo kvalifikator ekspresivno. Še težje je najti kvalifikator za časovno zvrstnost, saj je v veliki večini primerov moč najti le oznako za ekspresivnost.

¹⁶ Angleškemu *He kept bugging me* ne najdemo popolne slovenske ustreznice.

¹⁷ V metaforo *Jeza je vroča tekočina* lahko uvrstimo tako *You make my blood boil* kot *V njem je zavrelo*.

¹⁸ O neprototipičnih scenarijih jeze govorimo takrat, kadar se tisti, ki ga je nekaj užalilo, ne maščuje osebi, ki je v njem povzročila jezo, in s tem ne zmanjša stopnje svoje vznemirjenosti. (Kövecses, 1986: 32).

Literatura

Goleman, David (1997). Čustvena inteligenca: Zakaj je lahko pomembnejša od IQ. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kmecl, Matjaž (1996). Mala literarna teorija. Ljubljana: Založba M & N.

Kövecses, Zoltán (1986). *Methaphors of Anger, Pride and Love. A lexical Approach to the Structure of Concepts.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Lamovec, Tanja (1991). Emocije. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Lamovec, Tanja, Rojnik, Ana (1978). Agresivnost. Ljubljana: DDU Univerzum.

Petermann, Jürgen (1988). Frazeologija v SSKJ (I-IV). Obdobja 8, 301-310.

Mateja Jemec
Filozofska fakulteta v Ljubljani